

ТРУДНАТА НЕУТРАЛНОСТ ИЛИ ВРЪЗКАТА МЕЖДУ СПОРТА И КОНФЛИКТИТЕ В СЪВРЕМЕННИЯ ГЛОБАЛИЗИРАН СВЯТ

гл. ас. д-р Иво Цеков

Катедра по международно право и международни отношения

Юридически факултет

СУ „Св. Климент Охридски“

1. Въведение

Връзката между спорта и политиката е един от най-трайните и всеобхватни примери за въздействие/влияние на обществото върху спорта. Въпреки че все още може да има някои хора, които смятат спорта и политиката за напълно отделни единици, доказателствата сочат, че вече не е възможно нито един сериозен социален коментатор да въведе разделение между световите на спорта и политиката. Спортът включва правила и разпоредби, които са извлечени по някакъв начин от „реалния свят“; спортът осигурява политически използвани ресурси; спортът може да насърчи изграждането на нация и създаването на международен имидж. Всъщност съвременният спорт рядко е бил свободен от политика. С други думи, има много малко актуални доказателства в подкрепа на мнението, че спортът и политиката съществуват отделно; идеята спортът да съществува „под или над политиката“ вече не е устойчива в условията на глобално и взаимносвързано общество.

Държавна намеса в спорта е доказана в много страни през цялата история, като например правителството на градовете-държави в древна Гърция използва спорта, за да подобри годността на своите граждани за война и да демонстрира превъзходството си над други градове-държави. В ранния период от римската епоха спортът е бил използван за военна годност; в по-късните години управляващите елити произвеждаха спортни събития, за да забавляват и по този начин контролират масите. Въпреки че значението на спорта е вариало с течение на времето, растежът на национализма в края на 18-ти и началото на 19-ти век съживи идеята за използване на спорта и игрите за насърчаване на физическото възпитание и национална интеграция (т.е. патриотизъм). Една от основните причини за съживяването на Олимпийските игри през 1896 г. е да

се стимулира подобряването на физическата годност сред децата. Игрите и други международни спортни събития скоро се превърнаха в механизми за пропаганда и опосредена надпревара между противникови държави като например Олимпийските игри в Берлин през 1936 г. За да надмине игрите в Лос Анджелис през 1932 г., Адолф Хитлер построява нов стадион за лека атлетика със 100 000 места, както и шест гимнастически зали и други по-малки арени. Игрите са първите, които се излъчват по телевизията, като радиопредаванията достигат до 41 държави. Режисьорката Лени Рифенщал получава поръчка от Германския олимпийски комитет да заснеме Игрите за 7 милиона долара. Нейният филм, озаглавен Olympia, е пионер в много от техниките, които днес са често срещани при заснемането на спортни събития.¹ И днес спортът и политиката са неразривно преплетени и често работят за демонстриране на социално, икономическо или политическо надмощие над друга нация.

Това е неуловимата, но често влиятелна роля на спорта в националната, международната и транснационалната политика, особено защо и как държавите манипулират спорта, за да постигнат политическите си намерения и да запазят политическата си власт, което първоначално привлече вниманието на изследователя към тази тема. За да се изследват проблемите и въпросите, които възникват от всяко изследване на връзката между спорта и политиката, е необходимо да се намери ефективен начин за организиране на дискусиата, взимащ предвид както положителните, така и отрицателните страни на особеното взаимодействие между спорт и политика.

2. Обосновката за държавна намеса в спорта

Твърдението, че спортът като културна форма притежава известна степен на автономия, предполага, че спортът и спортните събития могат и често се оказват по-малко податливи на идеологическа манипулация, отколкото биха желали правителствата. Напълно опровергаване на мита за автономията обаче идва от прякото, самосъзнателно и инструментално използване на спорта от редица правителства с различни идеологически убеждения в ерата след Втората световна война и в наши дни.

Очевидно е, че спортът в много общества е значителен бизнес със сериозни функции, които трябва да изпълнява. Съответно се контролира от държавата,

¹ Barber, Nicholas, How Leni Riefenstahl shaped the way we see the Olympics, BBC, August 10, 2016, достъпна на <https://www.bbc.com/culture/article/20160810-how-leni-riefenstahl-shaped-the-way-we-see-the-olympics>

насърчава се и се формира от специфични утилитарни и идеологически планове (в никакъв случай не е въпрос единствено на "забавление и игри")“В Африка, Азия и Латинска Америка развитието на спорта е тясно свързано с хигиената, здравето, отбраната, патриотизма, интеграцията, производителността, международното признание, дори културната идентичност и изграждането на нация. Спортът, следователно, често има доста революционната роля да бъде агент на социалната промяна, докато държавата е движещата сила зад него.²

Наистина има много различни причини, поради които правителствата се намесват или насърчават спорта и физическото възпитание за своите хора. Причините могат да варират в различните периоди от време и в различните страни и ще бъдат повлияни от политически, икономически, културни и социални промени, които държавите и обществата изпитват. Така например, от 1970 г. насам спортът се разглежда като елемент от социалните услуги от британското правителство. Политическото възприемане на спорта като елемент от тъканта на социалната държава беше потвърдено в Бялата книга от 1975 г. „Спорт и отдих“, която е един от малкото опити на правителство да предостави цялостна философия на спорта и отдиха. Концепцията се отнася до ролята на спорта и отдиха в приноса към физическото и психическо благополучие на населението.³

Няма съмнение, че правителствата по целия свят се намесват в спортните дела, за да подпомогнат собствените си политически намерения. Литературата показва, че държавите се намесват в спорта, когато се опитват да развият физическата годност и здравето на гражданите за национална отбрана; за опазване на обществения ред; за насърчаване на националния престиж; насърчаване на социалната солидарност; да насърчава политическата идеология; за увеличаване и поддържане на легитимност на правителството и за насърчаване на обществения морален статус като част от осигуряването на социални грижи или за постигане на неговите външнополитически цели. Тези намерения могат да произтичат от вътрешна или международна гледна точка. Все пак трябва да се отбележи, че разликите между вътрешните и

² More than a Game: Sports, Society and Politics, Panorama: Insights into Asian and European Affairs, Konrad-Adenauer-Stiftung, 2014, достъпна на <https://www.eusportdiplomacy.info/files/2-more-than-a-game-sports-society-and-politics-pdf-compressed.pdf>

³ Cardens, Alexander, Sports and Peace Building, Open University of Catalonia, 2010, достъпна на https://deportedesarrolloypaz.files.wordpress.com/2019/08/sports_and_peace_building.pdf

международните функции на спорта, както беше споменато по-горе, в никакъв случай не са тясно ограничени.

3. Футбол, политика и национална идентичност

Присъждането от ФИФА за първото в историята Световно първенство на Уругвай (тогавашните олимпийски шампиони по футбол) през 1930 г. предизвика дори повече възмущение в европейските футболни среди, отколкото решението да се организира състезанието през 2022 г. в пустинята на Катар, като няколко държави отказаха да пътуват до Южна Америка, въпреки че уругвайското правителство предложи да плати разходите им.

По време на Голямата депресия диктаторът Бенито Мусолини гарантира, че Италия е единственият претендент с достатъчни финанси за организирането на второто Световно първенство през 1934 г., което Дучето разглежда като футболна витрина на фашизма. Настоящите шампиони от Уругвай бойкотират турнира като отмъщение за това, че европейците не се появиха на техния през 1930 г.

Най-добрият пропагандатор на Мусолини, Акиле Стараче, който направи фашисткия поздрав с изпъната ръка част от гражданския живот на Италия, бомбардира италианската общественост с плакати, пощенски марки, цигари и радиопредаване на Световното първенство по време на турнира. След като Италия стана шампион (заслужено, въпреки слуховете, че фашисткия режим ръчно подбира съдиите), властите изпълниха фашисткия химн „Giovinezza“ и победителите получиха не само официалния трофей „Жул Риме“, но и специално поръчаната купа на Мусолини, шест пъти по-голяма от самата световна купа.⁴ Официални лица от нацистка Германия също присъстват на финала; четири дни по-късно Мусолини се среща с Хитлер за първи път и поставя началото на фашистката им ос.

Когато след това ФИФА присъди Световното първенство през 1938 г. на Франция, вместо да редува Европа и Латинска Америка, както беше договорено, Аржентина и Уругвай отново бойкотираха турнира. Нацистка Германия почти сигурно щеше да организира Световното първенство през 1942 г. или 1946 г., ако непосредствените планове на Хитлер не бяха

⁴ Hume, Mick, The World Cup has always been a political football, Spiked, November 20, 2022, достъпна на <https://www.spiked-online.com/2022/11/20/the-world-cup-has-always-been-a-political-football/>

променени до започване на истинска световна война; може би беше интересно да видим кой ще участва и кой не.

След като следвоенното Световно първенство започна отново в Бразилия през 1950 г., политическите и финансовите машинации също се върнаха. При планирането на Световното първенство през 1966 г. ФИФА реши, че въпреки че сега са независими, африканските нации все още не са годни да се състезават при равни условия. Следователно няма да има квалификационно място, разпределено за Африка във финалния турнир с 16 отбора. Вместо това всички държави-членки на ФИФА от Африка, Азия и Океания – които заедно представляват около две трети от световното население – ще трябва да играят за едно място помежду си.

В допълнение, прочутият президент на ФИФА сър Стенли Роуз предложи да се отмени санкцията, наложена на Южна Африка заради апартейда, и да се позволи на държава да участва в квалификациите. Роуз искаше да приеме странното предложение на Южна Африка да играе с изцяло бял отбор на Световното първенство през 1966 г., а след това и с изцяло черен през 1970 г.

Независимо от това, цяла Африка отказа да участва. Този бойкот беше нещо повече от искане за формален спортен егалитаризъм. Вместо тях, престижът на низвергнатите защити единственият азиатски отбор, който се класира от плейофите на трите континента на ФИФА за 1966 г. – комунистическа Северна Корея. В Англия севернокорейските аутсайдери шокираха гигантите на футболния свят, побеждавайки могъщата Италия и след това водейки с 3-0 срещу Португалия, преди да загубят с 5-3, накрая победени от голмайстора на турнира Еусебио – самият той от все още португалската колония Мозамбик в Южна Африка. Оттогава, тъй като Световното първенство се разрасна, нараснаха и споровете относно предполагаемото използване на лостове за влияние и политическо извиване на ръце, за да се осигурят правата за домакинство, което достигна кулминацията си в скандала с това, че Катар "купи" последното издание на турнира.⁵

⁵ Ronay, Barney, Football corruption and the remarkable road to Qatar's World Cup, The Guardian, October 8, 2022, достъпна на <https://www.theguardian.com/football/2022/oct/08/football-corruption-and-the-remarkable-road-to-qatar-world-cup>

Това не е първият път, когато модерното Световно първенство по футбол се провежда под егидата на репресивен режим – въпреки че бойкотите стават по-редки, тъй като Световното първенство по футбол придоби глобален мащаб. През 1978 г. например Аржентина спечели световното първенство на родна земя, докато хиляди бяха затворени, измъчвани и екзекутирани от военния режим, който обяви Световната купа за победа за всички аржентинци. Мнозина се оплакаха, че предоставянето на Световното първенство през 2018 г. на Русия на Путин е друг политически автогол от ФИФА; но до края на турнира голяма част от медиите го рекламираха дори като „най-великото Световно първенство в историята“.

Много от споровете и скандалите от миналото Световно първенство изчезнаха от новините в момента, в който футболът започна, и отдавна са избледнели от обществената памет, но продължаващата война в Украйна отново извади на преден план това колко силно са преплетени спортът и политическата реалност.

4. Неутралитетът в спорта: между мита и неудобната реалност

Когато Русия нахлу в Украйна през февруари 2022 г., Международният олимпийски комитет (МОК) препоръча забрана на участието на руски и беларуски спортисти и длъжностни лица в международни състезания. Това включва Олимпиадата през 2024 г., която ще се проведе в Париж. Въпреки продължаващия кървав конфликт, през януари 2023 г. МОК промени курса на поведение. В момента се проучва „пътят“, който да позволи на спортисти от Русия и Беларус да участват в Олимпийските игри през 2024 г., с някои ограничения. Няма да има „знаме, химн, цветове или каквито и да било други идентификации на тези държави, които да бъдат показвани на което и да е спортно събитие или среща, включително цялото място на провеждане на състезанието“, заяви МОК. Добавя се, че решението се основава на „силен ангажимент към обединяващата мисия на олимпийското движение, изисквайки и насърчавайки го да изпълни тази обединяваща мисия, особено в тези времена на разделение, конфронтация и война“.

Съветът по правата на човека на ООН също подкрепи промяната в решението на МОК, защото първоначалната позиция "повдигна сериозни въпроси за

пряка дискриминация, тъй като спортистите не трябва да бъдат дискриминирани въз основа на тяхната националност“.⁶

В резултат, Киев започна международна кампания за отмяна на решението на МОК. Спортните министри на Естония, Латвия, Литва и Полша излязоха с изявление, критикуващо МОК. Според тях това е „позволяване на спорта да бъде използван за легитимиране и отвлечане на вниманието от агресивната война на Русия срещу Украйна“. Други страни ще бъдат въввлечени в този нарастващ спор, включително Съединените щати и Франция. Засега Томас Бах, президент на МОК, който е германец, естествено защити позицията си, но немски коментатори критикуваха решението му.⁷ Натискът върху МОК да промени решението си ще се увеличи между сегашния момент и старта на Олимпийските игри в Париж. Междувременно международните спортни федерации отново са подложени на интензивно наблюдение за това, че не се придържат към своите принципи за ценности, човешки права и поддържат политика на недискриминация.

Световното първенство по футбол през 2022 г. в Катар повдигна и етични въпроси. Съвсем наскоро беше разкрито как катарски служители са направили всичко възможно, за да убедят депутатите в Европейския парламент да омаловажат състоянието на правата на човека в страната, отношението на властта към чуждестранни работници и забраната на хомосексуализма. Въпреки критиките към историята на човешките права в Пекин, нямаше бойкот на зимните олимпийски игри в Китай през 2022 г. Зимните игри през 2014 г. в Русия продължиха, въпреки незаконното анексиране на Крим от Москва и нахлуването в Източна Украйна.

Тези събития, независимо от политическата система, придават легитимност на домакините, спортистите и страните, които представляват, но същевременно създават и опасен прецедент за обратна дискриминация и своеобразна цензура, в която жертвите са също толкова невинни и встрани от корените на конфликта, колкото и тези, които попадат под ударите на физическата инвазия и репресии. Историята на Олимпийските игри е разказ за това колко трудно е

⁶ Dempsey, Judy, Politics and Sports Collide in the 2024 Olympics, Carnegie Europe, February 7, 2023, достъпна на <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/88957>

⁷ Olympic echoes of boycott era as Ukraine vs IOC intensifies, USA Today, February 3, 2023, достъпна на <https://eu.usatoday.com/story/sports/olympics/2023/02/03/olympic-echoes-of-boycott-era-as-ukraine-vs-ioc-intensifies/51251967/>

постигането на спортен неутралитет в лицето на политически конфликт и колко често двойните стандарти стават част от практиката. Когато през 1914 г. прозвучават първите изстрели от Първата световна война, МОК току-що е отпразнувал своята 20-та годишнина. Плановите за това Берлин да бъде домакин на Олимпийските игри през 1916 г. вече са в напреднала фаза, когато дойде войната. Това не сигнализира веднага за отмяната на Олимпиадата, но в крайна сметка игрите бяха определени като „нечествани“. Членът на МОК сър Теодор Кук, един от тримата представители на Великобритания по това време и ключова фигура в организацията на Олимпиадата през 1908 г. в Лондон, подава оставка заради кризата.

„Струваше ми се, че спортът с участието на Германия като съперник е станал невъзможен и че игрите без нея не могат нито да бъдат наречени олимпийски, нито описани като отворени към света“, казва той тогава.⁸

Когато Олимпиадата се подновява през 1920 г., игрите са присъдени на Антверпен в Белгия: нация, която е поела основната тежест на ужасната окопна война, отнела толкова много животи по време на конфликта. Може би не беше изненада, че Германия, Австро-Унгария и други победени сили не бяха допуснати да участват.

Същевременно обаче, не се говори за изваждане на Съветския съюз от надпреварата, въпреки военната му интервенция в Унгария, когато танкове нахлуха в Будапеща, за да потушат въстание, след като хиляди протестиращи излязоха по улиците, настоявайки за по-демократична политическа система и свобода от потисничеството на Москва. Повече от 2000 унгарци бяха убити, а други 200 000 избягаха от страната, за да потърсят политическо убежище в чужбина.

Нямаше санкции и срещу Великобритания и Франция, когато заедно с Израел те нахлуха в Египет, за да си възвърнат контрола над Суецкия канал след национализацията му.

Въпросът за правата на човека стана по-важен въпрос през 80-те години на миналия век: десетилетие на нарастващо политическо съзнание по света.

⁸ Barker, Philip, Political neutrality and how to enforce it has dogged the Olympic Movement since First World War, Inside the Games, February 5, 2023, достъпна на <https://www.insidethegames.biz/articles/1133326/big-read-political-neutrality-in-sport>

Заплахите за бойкот на Париж през 2024 г., ако на руски и беларуски спортисти бъде позволено да участват, представляват първата значителна заплаха от този вид от 80-те години на миналия век.

Три последователни олимпийски игри бяха силно бойкотирани в течение на десетилетие. Изчислено е, че около 65 държави са решили да не участват в Олимпиадата през 1980 г. в Москва в отговор на нахлуването на Съветския съюз в Афганистан. Съединените щати, Западна Германия, Япония и Канада бяха сред видните отсъстващи. Москва беше избрана за домакин през 1974 г. в избор, който предизвика незабавни протести от правозащитни групи. Тогава през декември 1979 г., малко повече от седем месеца преди старта на игрите, съветските военни сили навлязоха в Афганистан. Президентът на САЩ Джими Картър незабавно поиска Олимпийските игри да бъдат „преместени на друго място, отложени или отменени“. Позицията на МОК беше да потвърди неутралитета си и да промени правилата, за да улесни състезанията на националните олимпийски комитети.⁹

Като отговор на бойкота организиран от САЩ и някои други страни от Западна Европа на Летните олимпийски игри от 1980 г., страните от бившия социалистически лагер (с изключение на Румъния) бойкотират игрите в САЩ през 1984 г., организирайки алтернативни спортни игри наречени „Дружба-1984“, провеждащи се в различни страни (вкл. България), в периода юли-август 1984. Въпреки че са социалистически държави, Румъния и Китай не подкрепят бойкота и участват в игрите в САЩ, като се класират съответно на 2-ро и 4-то място по златни медали. Иран и Либия също бойкотират игрите в Лос Анджелис, но не участват в турнирите на „Дружба-1984“, като посочват свои политически причини.

Само четири години по-късно Олимпийските игри в Сеул са бойкотирани от Куба, Етиопия, Никарагуа и Северна Корея. Гневът на управляващите в Пхенян е предизвикан от факта, че Международният олимпийски комитет не им разрешава да бъдат домакини заедно с южните си съседи. Този път обаче Съветският съюз и останалите държави от Източна Европа не се присъединяват към бойкота на "братската" Северна Корея и взимат участие в игрите. Тя е подкрепена само от Куба, Никарагуа и Етиопия. Тогавашният кубински президент Фидел Кастро тогава заявява, че "провеждането на

⁹ The Soviet Union and the Olympics, Boston University, достъпна на <https://blogs.bu.edu/guidedhistory/russia-and-its-empires/guy-mcfall/>

олимпиадата в Сеул е равносилно на това да бъде организирана в американската военна база Гуантанамо".

Въпреки това олимпиадата в Сеул, последната за периода на Студената война, поставя рекорд за времето си с най-голям брой на участващите държави (159) и спортисти (8000).

5. Заключение

Спортът, постигнал широка популярност във всяка нация, има възможността да насърчава промените, съпротивата и индивидуалната и социална трансформация. Те обаче стават все по-оплетени в глобална система, основана на растеж и неравенство, за сметка на устойчивостта и социалната и икономическа справедливост. Правителствата се стремят да спечелят политически предимства както на международно, така и на вътрешно ниво чрез използването на спорта. Те са наясно, че туризмът и спортът са неразделна част от глобалната икономика. Тъй като широкомащабните събития са ключови фактори в стратегиите за местно и национално развитие, феновете на традиционния спорт, местните общности и демократичните практики често се пренебрегват, докато растежът се насърчава и интересите на бизнеса и правителството се съгласуват в подкрепа на глобални и партикуларни икономически интереси.

Както илюстрират обсъдените по-горе теми, спортът може да бъде разнообразен и комплексен източник на влияние върху политика както вътре в обществото, така и между националните общества и държави. Политическото значение на спорта се корени в неговите централни роли в популярната култура и социализация. Той може да се използва и е бил използван по самосъзнателен и инструментален начин от държави и политически и икономически елити в различни социални и икономически контексти; той също така, макар и по-рядко, е бил използван от контрахегемонистични социални движения, като в движението за бойкот на спорта или в коалиции на местно ниво, които се противопоставят на високопоставените олимпийски кандидатури.¹⁰

Видно е, че "политическото" около спорта дава особено ясна илюстрация както на вътрешната роля на спорта и спортната култура в политиката, така и

¹⁰ Lin, Chien-Yu et al., Theorizing the Role of Sport in State-Politics, International Journal of Sport and Exercise Science, 2008, достъпна на <https://core.ac.uk/download/pdf/41690234.pdf>

на транснационализацията на световната политика. Това илюстрира, например, степента, до която вътрешните социални и културни проблеми могат да се превърнат в интензивни политически проблеми в разделени общества, степента, до която ефективното политическо сътрудничество и съюзи могат да бъдат изковани отвъд националните граници от групи, действащи в противоположни цели на техните съответните национални правителства. Това е сложна история, която трудно може да бъде обяснена с прости концепции за източниците на сила, влияние и промени в световната политика.